

Jadwiga Kozłowska-Doda

Uniwersytet Marii Curie-Skłodowskiej /

Maria Curie-Skłodowska University

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-7567-178X>

e-mail: jadwiga.kozlowska-doda@mail.umcs.pl

Semantyka ZDROWIA w języku białoruskim: analiza danych systemowych

HEALTH Semantics in Belarusian: System Data Analysis

Семантыка здароўя ў беларускай мове: аналіз сістэмных даных

Wprowadzenie

Lubelskie środowisko etnolingwistyczne pod kierunkiem Jerzego Bartmińskiego wraz z zespołem międzynarodowym w ramach projektu pod tytułem *Językowo-kulturowy obraz świata Słowian w aspekcie porównawczym* (EUROJOS) przygotowało 5 tomów *Leksykonu aksjologicznego Słowian i ich sąsiadów* (poświęcone one są konceptom DOM, PRACA, HONOR, EURO-PA i WOLNOŚĆ) [*Leksykon...* 2015–2019, 1–5].

Pomysł prowadzenia badań porównawczych nad nazwami uniwersalnych wartości ludzkich pojawił się w ostatniej dekadzie XX w., gdy ukazała się drukiem monografia wieloautorska poświęcona pojęciu ojczyzny w językach słowiańskich [Bartmiński 2015: 9; *Pojęcie ojczyzny...* 1993]. W Opolu wówczas przedstawiono program badań porównawczych języków słowiańskich w okresie po II wojnie światowej. Głównym celem programu było ustalenie dziejów poszczególnych języków słowiańskich w okresie przemian kulturowych, cywilizacyjnych i politycznych, zaistniałych w Europie po roku 1945 [*Komparacja systemów...* 2000]. W 2001 r. projekt otrzymał akceptację w Ośrodku Badań nad Tradycją Antyczną Uniwersytetu Warszawskiego (obecnie jednostka Wydziału „Arts Liberalis” UW). Opracowano główne zasady badań, które otrzymały nazwę *Językowy obraz świata w czasie transformacji w Europie*. Intencję podtrzymano w Ochrydzie podczas XIV Międzynarodowego Kongresu Sławistów (2008), a patronat nad międzynarodowym konwersatorium EUROJOS objął Instytut Sławistyki PAN.

Badania nad wartościami ogólnoludzkimi na materiale języków narodowych w krajach Europy Środkowej i Wschodniej wyrosły z badań nad

stereotypami i symbolami ludowymi [o założeniach *Słownika stereotypów i symboli ludowych*: Bartmiński 1996: 9–34]. Poprzedziły je również liczne publikacje lubelskiej etnolingwistyki na temat wartości [m.in. *Pojęcie ojczyzny* 1993; *Język w kręgu wartości* 2003; *Język. Wartości. Polityka* 2006].

Ostatnie 25–30 lat były bardzo obfite w przemiany polityczne, społeczne, gospodarcze. Współczesne badania aksjologiczne w dziedzinie lingwistyki kulturowej (inaczej nazywanej lingwistyką antropologiczno-kulturową albo etnolingwistyką) mają wykazać wpływ tych transformacji na kształtowanie mentalności poszczególnych społeczności europejskich, na ich system wartości i język.

Dzisiaj językowy obraz świata jest rozpatrywany jako istotny element konkretnej wspólnoty językowej i z powodu swojego ważnego znaczenia przyciąga coraz większe grono badaczy. Trzeba zaznaczyć, że badania językowego obrazu świata mają dziś zarówno swoich zwolenników, jak i przeciwników.

Zespół polskich etnolingwistów pod kierunkiem J. Bartmińskiego skupił wokół siebie badaczy z różnych krajów słowiańskich i niesłowiańskich: oprócz Polski, z Austrii, Belgii, Białorusi, Niemiec, Serbii, Słowacji, Ukrainy, Czech, Japonii itd. Wszyscy uczestnicy konwersatorium kierowali się taką samą metodologią, korzystali z tych samych schematów analizy, co pozwala w łatwy sposób zestawić wyniki badań. Rekonstrukcji poszczególnych pojęć (konceptów) dokonywano w oparciu o trzy typy danych: systemowe (leksyka, formy gramatyczne, środki słowotwórcze, konstrukcje składniowe itd.), pozyskane ze wszystkich dostępnych słowników, ankietowe (nie mniej, niż 100 ankiet) oraz tekstowe (nie mniej, niż 300 kontekstów zróżnicowanych gatunkowo). Wszystkie typy danych zbierano według ściśle określonej instrukcji, a narzędziem objaśniania znaczeń przyjęto definicję kognitywną rozumianą jako subiektywne rozumienie słów przez użytkowników konkretnego języka [Bartmiński 1988: 169–185; Bartmiński 2015: 9–11].

Czy ZDROWIE jest zawsze i dla wszystkich wartością?

Z punktu widzenia dorosłego człowieka zdrowie jest uważane za jedną z najważniejszych wartości. Nic nie potrafi człowieka cieszyć, jeżeli stan jego zdrowia nie jest satysfakcjonujący. Jest ono podstawowym warunkiem pełnowartościowego życia. Białoruskie przysłowie ludowe głosi: “Трошы страціў – нічога не страціў, час страціў – шмат страціў, здароўе страціў – усё страціў”. Białorusini życzą sobie zdrowia, składając życzenia z różnych okazji. Zarówno witają się, jak i żegnają, mówiąc o zdrowiu: “Здароў (здарова)!” [Vyslouï 1979: 12]¹. Wśród toastów wznoszonych w sylwest-

¹ “Характэрнай, своеасаблівай формай вітання з’яўляецца запытанне пра здароўе пры сустрэчы: «Як жывеш?»; «Як ты чуешся?»; «Ці жывенькі, ці дужэнькі?» На кожнае такое запытанне, як і на кожнае вітанне наогул – адпаведны

rową noc czytelnik białoruskiej redakcji dziennika „Komsamolskaja prawda” wymienił następująco: „Каб ваша хата не ведала ні доктара, ні адваката!” [Novogodnie tosty 2012, online]¹, w nim życzenie zdrowia jest wyrażone w sposób presuponowany.

Białoruska twórczość ludowa utrwaliła tradycyjne przekonanie, że zdrowie ludziom zsyła Bóg, co jest także odnotowane w życzeniach, pożegnaniach, toastach: *Дай Бог здароўя ягонаму бацьку! Дай Бог здароўя Васілю! Дай Бог Вам усім здароўя!* itd. Jako przykład toastu można przytoczyć: *Дай бог здароўя і ручкам, і ножкам, і ўсяму патрошкі!* [Vyslouï 1979: 161]. Ponadto w ludowych praktykach leczniczo-magicznych w celu przezwyciężenia chorób oprócz formuł słownych w kształcie zaklęcia (*zamowu*) są wykorzystywane modlitwy do Boga, Jezusa, Najświętszej Marii Panny, Świętych [np. Valodzina 2021].

Здароўе – галоўная каштоўнасць чалавека. Без яго ўсе дасягненні і поспехі становяцца бессэнсоўнымі. <...> Пажаданне “здароўя” з’яўляецца лідарам сярод найболей распаўсюджаных пажаданняў сабе і бліжнім, што не дзіўна. Здароўе – першая і найважнейшая патрэба чалавека, якая вызначае яго здольнасць да працы і забяспечвае гарманічнае развіццё. Паводле вызначэння Сусветнай арганізацыі аховы здароўя (СААЗ), “здароўе – гэта стан поўнага фізічнага, душэўнага і сацыяльнага дабрабыту, а не толькі адсутнасць хвароб ці фізічных дэфектаў”. Здароўе складаецца з розных кампанентаў. Разгледзім асноўныя. Пад фізічным здароўем разумеецца натуральны стан арганізма, калі ўсе органы і сістэмы працуюць без перабоў. Фізічна здаровы чалавек мае добрую фізічную форму і добра пераносіць фізічныя нагрузкі. Псіхалагічнае здароўе характарызуецца ўзроўнем і якасцю мыслення, увагі, памяці і іншых псіхічных працэсаў, ступенню эмацыйнай устойлівасці і валявога развіцця. Гэта стан дабрабыту, пры якім чалавек можа рэалізаваць свой патэнцыял, спраўляцца са звычайнымі жыццёвымі стрэсамі, плённа працаваць, уносіць уклад у жыццё грамадства. Сацыяльнае здароўе разглядаецца як здольнасць да стваральнай сацыяльнай дзейнасці, заснаванай на духоўна-маральных арыенцірах. Для сацыяльна здаровага чалавека характэрны стан гармоніі асобасных сэнсаў, узаемаадносін з іншымі

ветлівы адказ, часцей таксама з гатовых, устойлівых формул. І тут адказы часта падсвечаны лагоднай усмешкай, лёгкім жартам: «Здароў! – Здароў, калі змалоў»; «Як жывіце? – Нічога сабе, жывём, хлеб жуём»; «Смашнога (уваходзячы ў хату ў час абеду)! – Просім, сабе носім» [Vyslouï 1979: 12].

¹ Ponіżej są przykłady innych toastów: „Будзь здароў! – Пі здароў! М. Грынблат, 1951, Хойн. Будзь здароў! – Пі здароў! Дай жа, божа, каб нам было гожа, Fed., 379, Ваўк. п. Будзь здароў! – Пі здароў! Дай жа, божа, каб нам было гожа, весела жылося, шчасліва вялося: у полі ўродзіста, у гумне накла'дзіста, у клеці насы'піста, у млыне наме'ліста, у дзяжы падыходзіста, на сталі ўдзіста! Шейн, 505, А. Багдановіч, Барыс п. Будзь здароў, кум! – На здароўе! Багачу доўга спаць, а нам, сіратам, рана ўставаць. Fed., 379, Слон. п. Будзьма здаровенькі! – Будзьма! М. Грынблат, 1977, Стаўб.” [Vyslouï 1979: 160].

людзьмі і дзейнасці, якая спрыяе як самаразвіццю, так і пазітыўнаму развіццю соцыума, грамадства і культуры ў цэлым.

[Zdaroŭe – galoŭnaâ ŭznagaroda 2014, online]

Nie bez powodu zwrócono uwagę na postrzeganie zdrowia przez człowieka dojrzałego, dorosłego. Otóż, zmiana podmiotu skutkuje zmianą wartościowania zdrowia. To jest widoczne, gdy zwrócimy się do opinii młodych ludzi i ich percepcji świata:

Дзіўна, але аказалася, што паняцце “здараўе” як каштоўнасць для падлеткаў 12–16 гадоў у структуры значэнняў амаль не сустракаецца. На першых месцах адзначаліся “сябры”, “сям'я”, “матэрыяльны дастатак”, “школа (поспехі ў вучобе)”, “кар'ера”, “грошы”, “прывабнасць”, “адносіны” – і амаль ніколі “здараўе”. Вы можаце самі гэта лёгка праверыць. У ходзе далейшага абмеркавання, калі мы шукалі ўзаемасувязь паміж каштоўнасцямі і выбудоўвалі іерархію па ступені іх значнасці, падлеткі зноў не ўключалі “здараўе” ў сістэму значэнняў, нягледзячы на тое, што гэтая каштоўнасць ім “падказвалася”. Вынікі, атрыманыя ў падлеткаў, карэнным чынам адрозніваюцца ад вынікаў, атрыманых у групх дарослых, дзе 1–2-е месцы ў структуры каштоўнасцей заўсёды займае “здараўе”. Дарослыя добра разумеюць: здараўе – гэта магчымасці [Žaltok 2014, online].

Definicje słownikowe

Postępując zgodnie z metodologią EUROJOS, należy badane hasło poddać analizie w rozbudowanej sieci związków semantycznych. Renata Grzegorzyczkowa zaznacza:

Zhierarchizowanie wewnętrzne pól leksykalno-pojęciowych możliwe jest dzięki istnieniu wzajemnych relacji semantycznych między składnikami tych pól. One decydują o ich systemowości, tzn. o tworzeniu wzajemnie powiązanej, zhierarchizowanej struktury [Grzegorzyczkowa 2008: 136].

Te relacje mogą być utrwalone w pamięci użytkowników języka „na zasadzie możliwości wzajemnego **zastępowania** (tzw. związki paradygmatyczne)” lub „na zasadzie **łączliwości** (tzw. związki syntagmatyczne)” [Grzegorzyczkowa 2007: 137]. Zwracał na to uwagę już Ferdinand de Saussure [Saussure 1961], a jego stwierdzenie zostało rozwinięte w obrębie teorii semantycznej [Apresjan 1980]. Dlatego w badaniach ważne jest uwzględnienie zarówno **relacji paradygmatycznych** (hiperonimii/hiponimii; antonimii; synonimii; derywacji słowotwórczej i semantycznej itd.), jak i **syntagmatycznej** (kompleksów, kolekcji, kolokacji, ustabilizowanych związków frazeologicznych itd.). Badaniu poddawane są także przysłowia traktowane jako minimalne teksty; uwzględniane są przede wszystkim przysłowia typowe dla danego języka narodowego.

Materiał do badania pozyskano przed listopadem 2019 r., tj. przed pojawieniem się zakaźnej choroby COVID-19, która bardzo negatywnie

wpłynęła na Białorusinów, ponieważ władze zignorowały pojawienie się nowego zagrożenia dla zdrowia i życia ludzi i nie zastosowały żadnych środków bezpieczeństwa i ochrony.

Słownik języka białoruskiego wydany na przełomie lat 1970–1980 definiuje hasła *здравіе* i *здоровы* oraz derywaty w sposób następujący:

ЗДАРОЎЕ. Стан арганізма, пры якім нармальна дзейнічаюць усе яго органы. *Берагчы здароўе. Адбіцца на здароўі. Па стану здароўя. Курцыць – здароўю шкодзіць. Гарцаваць на кані не дазвалялі [дзеду Астану] ужо гады і здароўе. Лынькоў.* // Пра самаадчуванне, стан каго-н. *Смалістыя бары, верасовыя паляны і лясныя кветкі напоўняць новы горад водарам жыцця і сілы, прыносяць здароўе і радасць жыхарам беларускага нафтагорада.* Грахоўскі. **Добрага здароўя** – а) пажаданні пры развітанні; б) прывітанне пры сустрэчы. – Добрага здароўя, добрай раніцы, – першымі адказалі Ахрэму жанкі. Кавалёў. **За ваша здароўе** – пажаданне таму, за каго паднімаюць тост. На (добрае) здароўе – адказ-пажаданне гаспадара таму, хто дзякуе за частаванне.

ЗДАРОЎЕЧКА. Разм. Ласк. *Павел Сцяпанавіч! Добрай раніцы, добрага здароўечка.* Шамякін.

[TSBM 1978, 2: 459]

ЗДАРОВІЦЦА. разм. Пра стан здароўя, самаадчування. *Як табе здаровіцца? Не вельмі здаровіцца. Улетку Даніла, калі трохі здаровілася, плёў кашы.* Кулакоўскі.

ЗДАРОВЫ. 1. Які мае добрае здароўе; проціл. хворы. Здаровы арганізм. Здаровае дзіця. Можца лічыць сябе амаль здаровым, таварыш Васілец. На твары слядоў ад апёку ўжо і цяпер амаль не відаць. Мележ. / у знач. наз. **здаровы, здаровая.** Пра чалавека. *Аграном глядзеў на [Крушынскага] з той нялоўкасцю, з якой – заўсёды хворы глядзіць на здаровага.* Бядуля. // Непашкоджаны, які правільна дзейнічае (пра органы і часткі цела). *Здаровае сэрца. Ужо як уяжджалі ў шпітальны двор, ранены Зыгмунт Асядовіч пачаў стукаць здароваю рукою у шклянёе акенца да шафёра.* Чорны. // Які выражае здароўе, уласцівы здароваму чалавеку. *Здаровы выгляд. Здаровы смех.* // Прыгодны, не папсаваны. *Здаровае насенне. Здаровы карань. Хто першы клаў грэблі на балотах, ніводзін чалавек у Лонве ўжо не скажа. Кладкі пасля масціліся адна на адну: новая на старую, здаровая на гнілую, спаракнелую ў балоце і высахлую на сонцы.* Пташнікаў. // перан. Разважлівы, разумны. *Здаровая крытыка.* [Гарлахвацкі:] *Галовы ў нас здаровыя, рукі дужыя, сцяг навукі можам моцна трымаць.* Крапіва. *З маткаю Мікіта дагаварыўся лёгка: сваім практычным здаровым розумам яна бачыла, што ў калгасе чалавеку будзе лепей.* Колас. 2. Карысны для здароўя. *Здаровае надвор'е. Здаровае харчаванне.* 3. разм. Моцнага целаскладу, дужы. *Дзедава пляменніца была ўжо не маладая: здаровая, грузная, з <...> прыпухлым васапаватым тварам.* Ракітны. *Здаровыя, ружатварыя адзін у адзін гвардзейцы выглядалі спакойнымі.* Гартны.

[TSBM 1978, 2: 459]

W jednotomowym *Słowniku białoruskiego języka literackiego* wydanym w ostatniej dekadzie XX w. zanotowano następujące określenie *здравіа*:

ЗДАРОЎЕ. 1. Правільная, нармальная дзейнасць арганізма. *Берагчы здароўе. Адбіцца на здароўі. Стан здароўя.* 2. Той або іншы стан арганізма. *Моцнае, слабое здароўе. Як здароўе? За ваша здароўе (зварот да таго, за каго падымаюць тост). На здароўе (выраз добрага пажадання ў знач. калі ласка). Памянш.-ласк. **Здароўечка.** Добрага вам здароўечка (пажаданне пры развітанні або прывітанне пры сустрэчы.*

ЗДАРОВЫ. 1. Які мае добрае здароўе, не хворы. *Здаровае дзіця. Здаровы арганізм.* 2. Які выражае здароўе, уласцівы здароваму чалавеку. *Здаровы выгляд. Здаровы смех.* 3. Карысны для здароўя. *Здаровае надвор'е. Здаровае харчаванне.* 4. перан. Карысны правільны. *Здаровая ідэя. Здаровы быт.* 5. Моцнага целаскладу, дужы (разм.). *Здаровы хлопец.* 6. Вялікі, моцны (пра з'явы, прадметы; разм.). *Здаровы мароз. Здаровы кавалак жалеза.* 7. у знач. выкл. **здароў (здарова)!** Ужыв. як прывітанне пры сустрэчы. **Будзь (або бывай) здароў** – развітальнае пажаданне заставацца здаровым.

ЗДАРАВЕННЫ (разм.). 1. Высокага росту і моцнага цела складу. *Здаравенны мужчына.* 2. Вельмі вялікі, велізарны (пра рэчы прадметы). *Здаравеннае палена.*

ЗДАРАВЕЦЬ. Станавіцца здаравейшым.

ЗДАРАВІЛА. Тое, што і здаравяка.

ЗДАРАВЯКА. (разм.) Чалавек моцнага целаскладу і вялікай фізічнай сілы. [TSBLM 1999: 239]

Niemal bez zmian (nieco skracając niektóre eksplikacje) objaśnienie przeniesiono do kolejnego słownika białoruszczyzny [TSBLM 2016: 298]. Elektroniczny słownik *Skarnik* podaje krótkie tłumaczenie:

ЗДАРОЎЕ

Стан арганізма, пры якім нармальна дзейнічаюць усе яго органы. *Берагчы здароўе. Адбіцца на здароўі. Па стану здароўя. Курыць – здароўю шкодзіць. Гарцаваць на кані не дазвалялі [дзеду Астану] ўжо гады і здароўе. Лынькоў. // Пра самаадчуванне, стан каго-н. Смалістыя бары, верасовыя паляны і лясныя кветкі папаўняць новы горад водарам жыцця і сілы, прыносяць здароўе і радасць жыхарам беларускага нафтагорада. Грахоўскі.*

Добрага здароўя – а) пажаданне пры развітанні; б) прывітанне пры сустрэчы. – Добрага здароўя, добрай раніцы, – першымі адказалі Ахрэму жанкі. Кавалёў.

За ваша здароўе – пажаданне таму, за каго паднімаюць тост.

На (добрае) здароўе – адказ-пажаданне гаспадара таму, хто дзякуе за частаванне.

[Skarnik 2013, online]

Słowniki objaśniające definiują ZDROWIE głównie poprzez komponent fizyczny organizmu, komponent psychiczny pojawia się na marginesie (jedynie w przykładach) lub w ogóle. Dane leksykograficzne dostarczają także innych znaczeń, np. *zdrowy* 'duży, silny, krzepki', co w przekonaniu ludowym funkcjonuje jako 'człowiek chudy jest fizycznie słabszy, niż krzep-

ki'. Istotnym komponentem zdrowia jest 'życzliwość, szacunek wyrażane poprzez powitanie, życzenie itd.'

Etymologowie są raczej zgodni co do **pochożenia** tego ogólnosłowiańskiego wyrazu. *Słownik etymologiczny języka białoruskiego* wyprowadza *здаровы* z prasłowiańskiego *sъ-dorv-ъ, *sъ-dorv-ъje. Podobnie Wiesław Boryś prasłowiański rzeczownik abstrakcyjny *sъ-dorv-ъje 'dobry stan fizyczny' rekonstruuje jako derywat od przymiotnika *sъ-dorv-ъ 'niechory, służący zdrowiu' z przyrostkiem *-ъje*. Przedrostek *sъ-*, według Jana Baudouina de Courtenay, ma związek ze staroindyjskim *su* 'dobry'. Rdzeń *dorv-*, jak sadzą np. Max Fasmer, Petar Skok, Julius Pokorny, z indoeuropejskiego **deru-* 'drzewo' 'mocny, silny niby drzewo (niby dąb)' (dodaje Paweł Czernych) [za: Czernych 1999, 1: 322; por. też *ESBM* 1985, 3: 324]; według Wiesława Borysia prasłowiańskie *sъ-dorv-ъ* z praindoeuropejskiego *sū-deruō 'z dobrego drewna', które z kolei jest złożeniem z **sū-* 'dobry' *deruō* derywowane od **deru-* 'drewno, drzewo' [Boryś 2008: 736]. Jak twierdzi polski etymolog, „pierwotnie wyraz musiał się odnosić do drewnianych przedmiotów, wtórnie rozszerzony został w znaczeniu 'pełen sił, krzepki, niechory, zdrowy' na ludzi i zwierzęta. – Od tego *здоровотны, оздравиць, выздравиць; поздравиць* od XV w. 'powitać słowem lub gestem wyrazić przy spotkaniu życzliwość, szacunek', 'przekazać dobre życzenia', stp. też 'wzmocnić, pokrzepić, obronić przed czymś', w XVI w także 'uwielbić, oddać cześć religijną', 'uczynić zdrowym, uzdrowić', *uzdrowić* od XIV w. 'przywrócić zdrowie, uleczyć' (stp. też 'usunąć, zlikwidować chorobę', 'użyć zdrowia, dać zdrowie, siły', 'wybawić z niebezpieczeństwa') [Boryś 2008: 736].

W **antonimicznej relacji** do zdrowia znajduje się choroba (*здараўе – хвароба; здараўе – немач* 'тоє, што і хвароба'), do zdrowy – chory (*здаровы – хворы; дужы* 'тоє, што і здаровы' – *хворы; здаровы – нядошлы* 'тоє, што і хворы'; *здаровы – нямоглы* 'слабы, хваравіты') [Lazoŭski 1994: 102–104]. Przeciwstawne znaczenia (*здараўе – хвароба, здаровы – хворы*) utrwalone zostały we frazeologizmach: *пытаць у хворага здараўя* 'pytać bezsensownie o coś, co jest dobrze znane pytającemu', *з хвораі галавы на здаровую* 'przerzucić coś z winnego na osobę niewinną' [Lepešaŭ 2008, 1: 291; 2008, 2: 606].

Słowniki **synonimów** języka białoruskiego Michasia Kłyżki i Siarhieja Szwidaua rejestrują jedynie znaczenie 'człowiek wielki, silny, mocny': *здаравенны – вялікі; здаравец, здаравіла, здаравяк – асілак; здаровы – вялікі, дужы* [Kłyška 2005]; *здаравяка – здаравяк, здаравіла, асілак, бамбіза, мацук, волат* [Švedaŭ 2004]; *здараўкаца – вітацаца* [Kłyška 2005].

Jak pokazują badania kognitywne,

słownictwo stanowiące katalog pojęć odnoszących się do świata, nie jest mechanicznym jego odzwierciedleniem, ale swoistą interpretacją, dokonaną przez człowieka. Przejawia się ona w subiektywnej **kategoryzacji** świata,

różnej w różnych językach, a także w swoistym ujmowaniu zjawisk przez podkreślenie ich **cech szczególnych** i powiązań z innymi zjawiskami. Temu celowi służy przede wszystkim słowotwórstwo, a także tworzenie nazw metaforycznych i metonimicznych [Grzegorzczkova 2007: 140–141].

Jak już zostało wcześniej zaznaczone, wyraz *zdrowie* odnosił się początkowo do przedmiotów z drewna, wtórnie rozszerzył swoje znaczenie na istoty żywe, i chodziło przede wszystkim o cechy fizyczne tychże istot, tj. zdrowie fizyczne. Dziś zwracamy uwagę także na zdrowie psychiczne, choć słowniki języka białoruskiego jeszcze tego znaczenia nie notują. Ponadto, jak zaznaczają autorzy *Innego słownika języka polskiego*, obecnie „zdrowiem możemy nazwać sytuację lub postępowanie oparte na zasadach uznawanych powszechnie za właściwe <...> prawidłowe funkcjonowanie oraz dobrą kondycję, zwłaszcza finansową” [ISJP 2000, 2: 1319]. W języku białoruskim podobne rozszerzenie semantyczne owszem funkcjonuje, jednak nie jest ono utrwalone w danych systemowych, należy do poziomu realizacji, wypowiedzi i zostanie opisane w obrębie danych empirycznych (ankietowych) oraz tekstowych, np. *Актуальныя праблемы маральнага здароўя нацыі* (tytuł książki wydanej w mińskim wydawnictwie Арты-Фэкс [Arty-Feks] w 1997 r.), *Духоўнае здароўе народа моцна пансавана* [Prakarovič 2015, online] i wiele innych.

Wiele danych systemowych można wydobyć z korpusu tekstów, m. in. ujawniające kompleksy, kolekcje, kolokacje, w których występuje wyraz *zdrowie* (*zdrowy*). W nich podkreślane są różne właściwości stanu zdrowia, a także stosunek człowieka (podmiotu) do niego. Wśród charakterystyk zdrowia znajdują się, np. ocena: *Беражыце блізкіх, здароўе і Беларусь!* (toast, życzenie); *жыццё і здароўе*; *шчасце і здароўе*; *здароўе і каштоўнасць жыцця*; zagrożenia dla zdrowia (wpływ na zdrowie): *допінг і здароўе*; *турма і здароўе* (Юры Бандажэўскі); *тытунь і здароўе лёгкіх*; *кандыцыянер і здароўе*; *расліны і здароўе*; na skutek pewnych działań człowiek cieszy się zdrowiem: *спорт і здароўе*; *здароўе і фітнэс*; *экалогія і здароўе*; *турызм і здароўе*, *медыцына і здароўе*; *спорт, здароўе і вада – буду моцным я*; *навука, харчаванне і здароўе*; *фізкультура і здароўе*; *улазні пабыць – здароўе пабыць*; zdrowie może przyczynić się do wydłużenia życia człowieka, np. *здароўе і даўгалецце*. Zdrowie można „podreperować” lub „zepsuć”: *палепшыць/пагоршыць*; *страціць здароўе*, *сям’ю, працу, надзею*; *клапаціцца пра сваё здароўе, пра здароўе іншых людзей* (напр. *дзяцей, мужа/жонкі, бацькоў*); *здароўе трэба шанаваць*; *захоўваць, умацоўваць*. Zdrowe jest cechą piękną: *прыгажосць і здароўе*. *Хоць жонка як карова, абы здарова* ‘podkreślenie wartości zdrowia, a piękna dopiero w dalszej kolejności’ [SBNP 2011: 194].

Subiektywność konceptualizacji świata realnego przejawia się też w tym, że pojęcia obrastają w konotacje (asocjacje), wyobrażenia, które na-

stępnie są podstawą przesunięć semantycznych [Grzegorczykowa 2007: 135]. *Asocjatywny słownik języka białoruskiego* notuje określenia zawierające informacje o subiektywnym stosunku człowieka, sposobie percypowania, np. poprzez akcentowanie pewnych cech, ocenę itd. Odnotowano zarówno pozytywną ocenę stanu zdrowia (*добрае, моцнае, крэпкае, выдатнае, харошае, цудоўнае*), jak i negatywną (*дрэннае, слабае, плахое, кволае*), podkreśla się czyje jest zdrowie (*człowieka, matki, ludzi, dzieci* itd.), akcentuje się skojarzenia z siłą, mocą, odpowiednim (zgodnym z określoną w tym konkretnym czasie tzw. normą) kolorem skóry, dobrym humorem i nastrojem, witalnością, zdolnością do życia, długim życiem, porównywanym do bogactwa, skarbu, jest wynikiem zdrowego trybu życia (np. uprawianie sportu, kultury fizycznej, posiadanie mięśni, biegania), porównywane do dęba, żelaza, przeciwstawiane chorobie (lekarz, szpital, ból, dawca krwi, termometr, chorować, chudy), dobre zdrowie może wywoływać zazdrość innych [*ASBM* 1981: 51–52].

Stan zdrowia podlega **stopniowaniu**, zdrowie zdrowiu nie równe, por. przysłowie: *Панская хвароба, як беднага здароўе* 'o sytuacji różnej wagi, różnie ocenianej: rozpieszczony czuje się źle, gdy nierozpieszczony nie odczuwa żadnego dyskomfortu' [*SBNP* 2011: 48], *Твая хвароба як маё здароўе* 'o podobnym traktowaniu przez obu rozmówców swojego zdrowia, gdy narzekania chorego nie są akceptowane przez zdrowego' [*SBNP* 2011: 366].

W ludowych porównaniach podkreślana jest **wartość** dobrego stanu zdrowia, zestawiając stan zdrowia człowieka ze stanem fizycznym zwierząt lub roślin: *здаровы як конь* 'o człowieku mocnym, silnym' [*SBNP* 2011: 210], *здарова, як [мельнікава] карова* 'o kobiecie dobrze odżywionej, mocnej' [*SBNP* 2011: 193], *здарова, як карова, багата як зямля, пладавіта як свіння* 'fragment życzeń adresowanych pannie młodej' [*SBNP* 2011: 193], *Zdarou, jak byk, Zdarou, jak ryby, Zdarou, jak żubr, Zdarowy, jak ćwik, Zdarowy, jak dub, Zdarowy, jak lod* 'o człowieku zdrowym, zahartowanym', *Zdarowy, jak wicina* [Federowski 1936: 352–353]. *Здаровая (моцная) постаць/здаровы хлопец* [Gaŭroš 1998: 339–340, 504] – podkreśla krzepką osobę, która była tradycyjnie kojarzona ze zdrowiem. *Здаровая душа* [Gaŭroš 1998: 163], *здаровая песня* (псіхалагічнае ўспрыняцце) [Gaŭroš 1998: 320; *смачны, здаровы смех* [Gaŭroš 1998: 420–422], *Здаровы крэпкі сон* [Gaŭroš 1998: 420, 28–429] – zakładają świadomość percepcji nie tylko fizycznego stanu człowieka, ale także jego samopoczucia oraz wpływu na nie.

Wysoka wartość zdrowia jest podkreślana i wyolbrzymiana także w przysłowiach ludowych: *Мільшо здаровье, ніж грошы* [Federowski 1936: 352], *Nima lepszaho bogactwa nad здаровіе, Zдаровіа droższe ad usieho, Zдаровіа за hroszy nie kupisz, Zдаровіе латво stracić da trudno nabyć* [Federowski 1936: 352–353]. Zdrowie jest kojarzone z życiem, a choroba może spowodować spustoszenie organizmu i jego śmierć biologiczną: *Zдаровы*

spadziewajecca chwaroby, a chwory śmierci [Federowski 1936: 353]. Zdrowy człowiek potrafi na siebie zarobić, jest w stanie wykonywać pracę zarobkową: *Як здароў, дык сем паноў, як гніл, дык нікому не міл* [Aksamitaŭ 2002: 125].

Wstępne wnioski

Zdrowie, nie tylko jest przeciwstawiane chorobie i bólu, jest rozpatrywane na płaszczyźnie normy. Gdy dla Białorusina sprzed stuleci normą było i słabe, i dobre zdrowie (zdrowie fizyczne) dane od Boga, to obecnie dzięki wiedzy specjalistycznej, profilaktyce normą jest dobry stan fizyczny. O satysfakcjonujący stan zdrowia fizycznego można zadbać, odpowiednio się odżywiając, uprawiając sport, poprawiając warunki i komfort życia, unikając używek itd. Ponadto człowiek zaczął dbać także o swój (i innych) dobry stan psychiczny.

Wartość zdrowia w języku białoruskim jest ewidentnie zakodowana w języku. Z jednej strony, osoby starsze, które mają doświadczenie chorób, różnego typu dolegliwości, doceniają dobre samopoczucie, z drugiej strony szerzy się wiedza specjalistyczna przez szkołę, instytucje zdrowia, środki masowego przekazu. Przeciętny człowiek, zwłaszcza w bardzo młodym wieku, nie zawsze jest w stanie uświadomić sobie zagrożenie dla swojego dobrego samopoczucia, pokazują to badania socjologiczne prowadzone wśród młodzieży szkolnej. Osoby starsze, gdy zagrożenie nie jest namacalne, także mają problemy z jego uzmysłowieniem, pokazała to np. awaria na Czarnobyłskiej Stacji Atomowej.

Bibliografia

Monografie:

- Aksamitaŭ Anatol'. 2002. *Прыказкі і прымаўкі. Тлумачальны слоўнік беларускіх прыказак і прымавак з архіваў, кафедраўных збораў, рэдкіх выданняў XIX і XX стст.* Мінск: Беларуская навука [Аксамітаў Анатоль. 2002. *Прыказкі і прымаўкі. Тлумачальны слоўнік беларускіх прыказак і прымавак з архіваў, кафедраўных збораў, рэдкіх выданняў XIX і XX стст.* Мінск: Беларуская навука].
- Apresjan Jurij. 1980. *Semantyka leksykalna. Synonimiczne środki języka.* Тлум. з ros. Zofia Kozłowska, Andrzej Markowski. Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich.
- Boryś Wiesław. 2005. *Słownik etymologiczny języka polskiego.* Kraków: Wydawnictwo Literackie.
- Čalavek. *Tëmatyčny sloŭnik.* 2006. (Rэд.) Lûboŭ Kuncëvič i Alâksandr Kryvički. Мінск: Выдавецкі дом Беларуская навука [Чалавек. *Тэматычны слоўнік.* 2006. (Рэд.) Любоў Кунцэвіч і Аляксандр Крывіцкі. Мінск: Выдавецкі дом Беларуская навука].
- Černyh Pavel. 1999. *Istoriko-ëtimologičeskij slovar' sovremennogo russkogo âzyka.* V 2 t. Moskva: Izdatel'stvo Russkij âzyk [Черных Павел. 1999. *Историко-этимологический словарь современного русского языка.* В 2 т. Москва: Издательство Русский язык].

- Citova Ala. 1981. *Asacyâtyŭny sloŭnik belaruskaj movy*. Minsk: Vydavectva BDU imâ U.ĭ. Lenina [Цігова Ала. 1981. *Асацыятыўны слоўнік беларускай мовы*. Мінск: Выдавецтва БДУ імя У.І. Леніна].
- ESBM – Ètymalagičny sloŭnik belaruskaj movy*. Т. 3. 1985. (Рэд.) Viktor Martynaŭ. Minsk: Navuka i tènika [Этымалагічны слоўнік беларускай мовы. Т. 3. 1985. (Рэд.) Віктар Мартынаў. Мінск: Навука і тэхніка].
- Federowski Michał. 1935. *Lud białoruski na Rusi Litewskiej. Materiały do etnografii słowiańskiej zgromadzone w latach 1877–1905*. Т. IV: *Przysłowia, żarciki, wyrażenia stałe oraz zagadki ludu, mieszczań i zagrodowców z okolic Grodna, Sokółki, Białegostoku, Bielska, Wołkowyska, Słonima, Nowogródka, Słucka, Lidy, Wilejki, Świecian i Oszmiany*. Warszawa: Wydano z Zasiłku Funduszu Kultury Narodowej. Towarzystwo Naukowe Warszawskie.
- Komparacja systemów i funkcjonowania współczesnych języków słowiańskich*. 2000 (Red.) Stanisław Gajda. Opole: Uniwersytet Opolski.
- Gaŭroš Nina. 1998. *Sloŭnik èpitètaŭ belaruskaj movy*. Minsk: Vyšèjšaâ škola [Гаўрош Ніна. 1998. *Слоўнік эпітэтаў беларускай мовы*. Мінск: Вышэйшая школа].
- Grzegorzczuk Renata. 2008. *Wstęp do językoznawstwa*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- ISJP – Inny słownik języka polskiego*. 2000. (Red.) Mirosław Bańko. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Język w kręgu wartości: studia semantyczne*. 2003. (Red.) Jerzy Bartmiński. Lublin: Wydawnictwo UMCS.
- Język. Wartości. Polityka. Język. Wartości. Polityka. Zmiany rozumienia nazw wartości w okresie transformacji ustrojowej w Polsce. Raport z badań empirycznych*. 2006. (Red.) Jerzy Bartmiński. Lublin: Wydawnictwo UMCS.
- Kłyška Mihas'. 1993. *Sloŭnik sinonimaŭ i blizkaznačnyh sloŭ*. 2-e vyd., vupr. i dapoŭn. Minsk: Vyšèjšaâ škola [Клышка Міхась. 1993. *Слоўнік сінонімаў і блізказначных слоў*. 2-е выд., выпр. і дапоўн. Мінск: Вышэйшая школа].
- Lazoŭski Uladzimir. 1994. *Sloŭnik antonimaŭ belaruskaj movy. Kankrètnyâ vypadki ŭžyvannâ*. Minsk: Unìversitèckae [Лазоўскі Уладзімір. 1994. *Слоўнік антонімаў беларускай мовы. Канкрэтныя выпадкі ўжывання*. Мінск: Універсітэцкае].
- Leksykon aksjologiczny Słowian i ich sąsiadów*. 2015. Т. 1: *Dom*. (Red.) Jerzy Bartmiński, Iwona Bielińska-Gardziel, Beata Żywicka. Lublin: Wydawnictwo UMCS.
- Leksykon aksjologiczny Słowian i ich sąsiadów*. 2016. Т. 3: *Praca*. (Red.) Jerzy Bartmiński, Małgorzata Brzozowska, Stanisława Niebrzegowska-Bartmińska. Lublin: Wydawnictwo UMCS.
- Leksykon aksjologiczny Słowian i ich sąsiadów*. 2017. Т. 5: *Honor*. (Red.) Petar Sotirov, Dejan Ajdačić. Lublin: Wydawnictwo UMCS.
- Leksykon aksjologiczny Słowian i ich sąsiadów*. 2018. Т. 2: *Europa*. (Red.) Wojciech Chlebda. Lublin: Wydawnictwo UMCS.
- Lepešaŭ Ivan. 2008. *Sloŭnik frazealogizmaŭ belaruskaj movy*. Т. 1–2. Minsk: Belaruskââ èncyklapedyâ imâ Petrusâ Broŭki [Лепешаў Іван. 2008. *Слоўнік фразеалагізмаў беларускай мовы*. Т. 1–2. Мінск: Беларуская энцыклапедыя імя Пётруса Броўкі].
- Leksykon aksjologiczny Słowian i ich sąsiadów*. 2019. Т. 4: *Wolność*. (Red.) Maciej Abramowicz, Jerzy Bartmiński. Lublin: Wydawnictwo UMCS.
- Pojęcie ojczyzny we współczesnych językach europejskich*. 1993. (Red.) Jerzy Bartmiński. Lublin: Instytut Europy Środkowej i Wschodniej.
- Saussure Ferdinand. 1961. *Kurs językoznawstwa ogólnego*. Tłum. z franc. Krystyna Kasprzyk. Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe.

- SBNP – *Sloŭnik belaruskich narodnyh paraŭnannâŭ*. 2011. (Ukl.) Taccâna Valodîna i Liâ Salavej. Mînsk: Belaruskâ navuka [*Слоўнік беларускіх народных параўнанняў*]. (Укл.) Таццяна Валодзіна і Лія Салавей. Мінск: Беларуская навука].
- Sloŭnik leksičnyh formaŭ (sinonimy, atonimy, antonimy, paronimy, atografy, amafony)*. 2004. (Ukl.) Âŭgen Hvalej, Uladzimir Šarpila. Mînsk: Paradoks [*Слоўнік лексічных формаў (сінонімы, амонімы, антонімы, паронімы, амаграфы, амафоны)*]. 2004. (Укл.) Яўген Хвалеј, Уладзімір Шарпіла. Мінск: Парадокс].
- Švedaŭ Sârgej. 2004. *Sloŭnik sinonimaj belaruskaj movy*. Mînsk: Sučasnae slova [Шведаў Сяргей. 2004. *Слоўнік сінонімаў беларускай мовы*. Мінск: Сучаснае слова].
- TSBLM 1999 – *Tlumačal'ny sloŭnik belaruskaj litaraturnaj movy*. 1999. (Rêd.) Sudnik Mihaïl, Kryŭko Mikola. Mînsk: Bel'En [Тлумачальны слоўнік беларускай літаратурнай мовы. 1999. (Рэд.) Суднік Міхаіл, Крыўко Мікола. Мінск: Бел'Эн].
- TSBLM 2016 – *Tlumačal'ny sloŭnik belaruskaj litaraturnaj movy*. 2016. (Rêd.) Kapuloŭ Igar. Mînsk: Bel'En imâ P. Broŭki [Тлумачальны слоўнік беларускай літаратурнай мовы. 2016. (Рэд.) Капылоў Ігар. Мінск: Бел'Эн імя П. Броўкі].
- TSBM 1977–1984 – *Tlumačal'ny sloŭnik belaruskaj movy*. 1977–1984. (Rêd.) Krapiva Kandrat. T. 1–5. Mînsk: Bel'En [Тлумачальны слоўнік беларускай мовы. 1977–1984. (Рэд.) Крапіва Кандрат. Т. 1–5. Мінск: Бел'Эн].
- Vysloŭi. 1979. (Skład., sistematyzacyâ, ustupny artykul i kamentary) Maisej Grynblat. Seryâ „Belaruskâ narodnaâ tvorčasc”. Mînsk: Navuka i tècheŭnikâ [Выслоўі. 1979. (Склад., сістэматызацыя, уступны артыкул і каментары) Маісей Грынблат. Серыя „Беларуская народная творчасць”. Мінск: Навука і тэхніка].

Rozdziały w monografiach:

- Bartmiński Jerzy. 1988. *Definicja kognitywna jako narzędzie opisu konotacji słowa* (169–185). W: *Konotacja*. Red. J. Bartmiński. Lublin: Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej.
- Bartmiński Jerzy. 1996. *O „Słowniku stereotypów i symboli ludowych”* (9–34). W: *Słownik stereotypów i symboli ludowych*. T. 1: *Kosmos*. Red. Jerzy Bartmiński. Lublin: Wydawnictwo UMCS.
- Bartmiński Jerzy. 2015. *Leksykon aksjologiczny Słowian i ich sąsiadów – co zawiera, na jakich zasadach się opiera, dla kogo jest przeznaczony?* (7–13). W: *Leksykon aksjologiczny Słowian i ich sąsiadów*. 2015. T. 1: *Dom*. (Red.) Jerzy Bartmiński, Iwona Bielińska-Gardziel, Beata Żywicka. Lublin: Wydawnictwo UMCS.

Artykuły w czasopismach

- Valodzina Taccâna. 2021. *Belaruskîâ i pol'skîâ zamovy: ad paralelâŭ da agul'naj sŭžetnataŭnyaj prastory* [Валодзіна Таццяна. 2021. *Беларускія і польскія замовы: ад паралеляў да агульнай сюжэтна-матыўнай прасторы*]. „*Studia Białorusnistyczne*” 15: 135–153.

Publikacji internetowe

- Skarnik. 2013. [online] <https://www.skarnik.by/> [dostęp: 29.11.2021].
- Novogodnie tosty: «Kab vašaâ hata ne vedala ni doktara, ni advakata!» 2012 [online] <https://www.kp.ru/daily/26009/2934144/> [dostęp: 29.11.2021] [*Новогодние тосты: «Каб ваша хата не ведала ні доктара, ні адваката!»*].
- Prakapovič Natallâ. 2015. *Mova – maral'ny i duhoŭny tvar nacyi* [online] www.eparhia992.by/item/988-mova-maralny-i-dukho-ny-tvar-natsyi [dostęp: 29.11.2021] [Пракаповіч Наталля. 20.03.2015. *Мова – маральны і духоўны твар нацыі*].

- Zdaroŭe – galoŭnaâ ŭznagaroda. 01.09.2014. "Unіversitèt". Nr 12 (2115) [online] http://ps.bsu.by/wp-content/uploads/2017/01/2014_12.pdf [dostęp: 01.12.2021] [Здароўе – галоўная ўзнагарода. 01.09.2014. "Універсітэт". № 12 (2115)]
- Žaltok Iryna. 2014. *Kakie cennosti vybiraût podrostki? „Astraveckaâ praŭda”* [online] http://www.ostrovets.by/news/istoriya/news/vlast/news/so_cialnaya-politika/news6326.html (dostęp 1.12.2021) [Жалток Ірына. 23.04.2014. *Какие ценности выбирают подростки? „Астравецкая праўда”*].

ABSTRACT: The article presents a fragment of the reconstruction of the image of HEALTH in the modern Belarusian language. It is planned to identify the maximum complex of meanings of the concept of HEALTH using the cognitive definition developed by Jerzy Bartmiński. The integral cognitive definition arises on the basis of the analysis of three types of data: systemic (lexicographic), empirical (obtained by survey) and textual. This publication contains the results of the analysis of the system data. The author uses obtainable lexicographic works from the field of Belarusian linguistics. Explanatory dictionaries in the meaning of HEALTH primarily emphasize the physical state of the body, the mental state appears in examples, it can be deduced from them but it is absent in the definition. In lexicographic publications, other nuances of the meaning of the word also appear, for example, 'healthy' as 'big, strong, sturdy'. However, etymological studies unambiguously show that the adjective 'healthy' originally meant 'tree', 'good, healthy as a tree'. Etymologists convince us that initially the word characterized the tree as 'strong, hardy, not sick, healthy', later it expanded its meaning to humans and animals. As follows from the proverbs and beliefs of Belarusians, health is a gift from God – it can be both good and weak, only in modern lexicographic data it is possible to find examples of human actions aimed at securing a good state of health, e. g. physical culture, a sober lifestyle, etc.

KEYWORDS: health, linguistic image of the world, system data, cognitive definition, contemporary Belarusian language.

STRESZCZENIE: Artykuł jest częścią rekonstrukcji językowego obrazu ZDROWIA we współczesnym języku białoruskim. Odtworzenia pojęcia autorka zamierza dokonać za pomocą definicji kognitywnej, opracowanej przez Jerzego Bartmińskiego. Holistyczna definicja kognitywna jest budowana w oparciu o trzy typy danych: systemowych (leksykograficznych), ankietowych i tekstowych. W niniejszej publikacji dokonano analizy danych systemowych. W tym celu wykorzystano dostępne prace leksykograficzne z zakresu językoznawstwa białoruskiego. Słowniki objaśniające definiują ZDROWIE głównie poprzez komponent fizyczny organizmu, komponent psychiczny pojawia się na marginesie. Dane leksykograficzne dostarczają także innych znaczeń, np. *zdrowy* 'duży, silny, krzepki'. Badania etymologiczne przynoszą jednak dane, które jednoznacznie przekonują, że to *zdrowy* pierwotnie oznaczało 'drzewo' 'dobry, zdrowy niby drzewo'. Etymologowie twierdzą, że pierwotnie wyraz charakteryzował drzewo 'pełen sił, krzepki, niechory, zdrowy', dopiero później rozszerzył znaczenie na ludzi i zwierzęta. Jak wynika z przysłów i wierzeń Białorusinów zdrowie jest darem od Boga – zarówno dobry stan, jak słaby (*добрае здароўе, слабое здароўе*), a dane współczesne przynoszą przykłady działań ludzkich w celu utrzymania dobrego stanu zdrowia, np. uprawiać sport, unikać alkoholu, palenia itd.

СЛОВА КЛУЧОВЕ: zdrowie, językowy obraz świat, dane systemowe, definicja kognitywna, współczesny język białoruski.

РЭЗЬЮМЭ: Артыкул з'яўляецца фрагментам рэканструкцыі моўнай карціны здароўя ў сучаснай беларускай мове. Пры дапамозе кагнітыўнай дэфініцыі, якую распрацаваў Ежы Бартмінскі, плануецца выявіць максімальны комплекс значэнняў паняцця здароўе. Інтэгральная кагнітыўная дэфініцыя паўстае на базе аналізу трох тыпаў даных: сістэмных (лексікаграфічных), эмпірычных (атрыманых шляхам апытання) і тэкставых. У дадзенай публікацыі змешчаны вынікі аналізу сістэмных даных. Аўтарка выкарыстоўвае даступныя лексікаграфічныя працы з галіны беларускага мовазнаўства. Тлумачальныя слоўнікі ў значэнні здароўя ў першую чаргу падкрэсліваюць фізічны стан арганізма, псіхічны стан выступае ў прыкладах, яго можна з іх вывесці, але ён адсутнічае ў дэфініцыі. У лексікаграфічных выданнях выступаюць таксама іншыя адценні значэння слова, напр. *здаровы* 'вялікі, сільны, дужы'. Аднак гэтымалагічныя даследаванні адназначна пераконваюць, што прыметнік *здаровы* першасна абазначаў 'дрэва', 'добры, здаровы як дрэва'. Гэты молагі лічаць, што першапачаткова слова характарызавала *дрэва* 'сільны, моцны, не хворы, здаровы', пазней – пашырыла значэнне на чалавека і жывёл. Як вынікае з прыказак і вераванняў беларусаў, здароўе – гэта дар ад Бога – можа быць і *добрае*, і *слабое*, толькі ў сучасных лексікаграфічных даных можна знайсці прыклады дзеянняў чалавека накіраваных на прафілактыку добрага стану здароўя, напр. фізічная культура, цвярозы лад жыцця і г. д.

КЛЮЧАВЫЯ СЛОВЫ: здароўе, моўная карціна свету, сістэмныя даныя, кагнітыўная дэфініцыя, сучасная беларуская мова.

Data przesłania artykułu: 1.12.2021

Data akceptacji artykułu: 14.12.2021

ABOUT THE AUTHOR / O AUTORZE

Jadwiga Kozłowska-Doda – Polska, Uniwersytet Marii Curie-Skłodowskiej, Katedra Językoznawstwa Słowiańskiego; dr hab.; specjalność naukowa: językoznawstwo białoruskie i polskie; zainteresowanie naukowe: język, kultura, losy historyczne i tożsamość polskiej mniejszości narodowej na Białorusi; polsko-białoruskie związki językowe i kulturowe; językowy obraz świata.

Adres: Katedra Językoznawstwa Słowiańskiego, Instytut Neofilologii, Wydział Filologiczny, Uniwersytet Marii Curie-Skłodowskiej, Plac Marii Curie-Skłodowskiej 4A, 20-031 Lublin, Polska

Wybrane publikacje (2020–2021):

1. Kozłowska-Doda Jadwiga. 2021. *Tożsamość, losy i język najstarszych mieszkańców okolic Dociszek na Białorusi (na podstawie badań terenowych z przełomu XX i XXI w.)*. Lublin: Wydawnictwo Werset.
2. Козловская-Дода Ядвига, 2020, *Исследование лексики польско-восточнославянского культурно-языкового пограничья: методологические замечания* (129–142). В: *Slovanské dialekty v jazykovém kontaktu. Nářeční lexikum v pomezích oblastech v minulosti a současnosti*. Mirosław Jankowiak, Michal Vašíček (red.). Slovanský ústav AV ČR. Praha.

